

Vrouwenpastoraat: Een paradigma- verandering¹

Yolanda Dreyer

Departement Praktische Theologie

Universiteit van Pretoria

Abstract

Pastoral care of women: A paradigm shift

This article shows that church and society find themselves somewhere between the modern and postmodern eras. Postmodern thinking is becoming more and more prevalent. In the premodern era society was structured according to a strict hierarchy. In modern times people were placed in the hierarchical system on account of their instrumental value. Those considered to be of more worth dominated those of lesser value. In postmodern thinking hierarchy, dominance and value judgements of people are questioned. The article investigates the consequences of this shift for the disciplines of gender studies and pastoral counseling with women. It indicates how women are still caught up in various power systems and explores ways in which narratives of hope and transformation can assist women in finding healing and new possibilities in the church. The article consists of four sections in which the following are explored: scientific theories regarding pastoral counseling with women; the relationship between these theories and shifting paradigms; the effect of paradigms on pastoral counseling with women; an adequate model for pastoral counseling with women.

1. FOCUS

Van Christie Neuger (2001) verscheen afgelopen jaar het boek *Counseling women: A narrative pastoral approach*. In 1989 was ik een magisterstudent aan het Princeton Theological Seminary waar zij colleges gaf over “Pastoral Care and Counseling with Women”. Zij begon haar eerste college met de woorden: “Do no more harm.” Deze

¹ Een verwerking van colleges gehouden bij de Vrije Universiteit Amsterdam, 24 en 26 September 2001.

woorden waren gericht tot predikanten en predikanten-in-opleiding. Twee vooronderstellingen worden duidelijk uit deze stelling:

- Dat vrouwenpastoranten reeds schade hebben geleden.
- Dat pastors met hun pastoraat kunnen bijdragen tot verdere schade.

Deze hegemonie is een verschijnsel dat toenemend ontmaskerd wordt in postmoderne filosofische discoursen. Het 2001 werk van Neuger laat de focus vallen op de uitgangspunten en bijdragen van postmodern vrouwenpastoraat:

Feminist-oriented gender studies has participated in the processes and methods of postmodernism – the shift from the belief that a fundamental truth exists and is knowable to the perspective that there are multiple and multifaceted angles on truth rather than a single organizing one. Consequently, postmodernism means that who we are, how we relate to various power systems in the culture, and what our past experiences have been all shape the way we understand reality and the way we construct it ... For our purposes, it is important to recognize this shift in the discipline of gender studies from issues of identity and power relationships to epistemology and culture. It is in part this shift that further widens the gap between new knowledge about gender and its implications, and the practice of pastoral counseling that take these insights to be foundational ... The development of a theoretical and theological base that will stimulate and sustain radical and empowering pastoral practices is the goal of a feminist perspective in pastoral counseling.

(Neuger 2001:6-7)

Om dit doel eventueel te kunnen bereiken noodzaakt dat men er bewust van zal zijn dat vrouwenpastoraat plaatsvindt middenin kerkelijke en sociale structuren waar het mannelijke perspectief steeds overheerst en waar de macht hoofdzakelijk door mannen uitgeoefend wordt. Het pastoraat wordt beoefend door pastors die geïnstitutionaliseerd zijn in een mannelijk-gedomineerde wereld. Riet Bons-Storm (2000:68 nota 3) beschrijft

het begrip “dominantie” als volgt: “Met ‘dominant’ bedoel ik de theologische ideeën die beslissende invloed hebben uitgeoefend op de formulering van dogma’s, vastgesteld op concilies, en die hun weg gevonden hebben in belangrijke geloofsbelijdenissen, welke tot nu toe functioneren in de kerken.” Neuger gaat ervan uit dat de impliciete waarden van zo een wereld, van de economie, politiek, familie en kerk, verhinderen dat authentiek mens-zijn voor vrouwen binnen deze structuren realiseert. Deze waarden en niet die van de vrouwen zelf, worden vaak de focus van de pastorale interactie met vrouwen.

Dit gesprek valt uiteen in vier delen:

- Wetenschapstheoretische uitgangspunten ten opzichte van vrouwenpastoraat.
- De relatie tussen wetenschapstheorie en veranderende paradigmas.
- Het effect van paradigmas op het vrouwenpastoraat.
- Een geschikt pastoraal model.

2. WETENSCHAPSTHEORIE

Twee benaderingen die in de filosofie bekend staan als de positivistische en de hermeneutische hadden ook hun invloed in de Praktische Theologie. In de eerste fase bediende het positivisme zich van deductieve argumentvoering (Van der Ven 1990:133-136): een proces van deductie vanaf een vast empirisch-bepaald punt dat geldig geacht wordt (Swingewood [1984] 2000:10-12). Het wetenschappelijke onderzoek begint niet bij de postulering van een hypothese (vgl Mouton 1987:1-29). Het idee van “ware kennis” als uitgangspunt denkt idealistisch en optimistisch over de mens. Deze beschouwing ziet de maatschappij als “goed” en bestaande uit mensen die progressief denken. De mogelijkheid dat mensen als slachtoffers van het systeem schade kunnen opdoen, wordt niet erkend. Deze idealistische mensbeschouwing zou dus niet in staat zijn de pijn, die vrouwen binnen een systeem kunnen ervaren, bloot te leggen.

In de volgende fase, het negentiende eeuwse logische positivisme (zie Swingewood 2000:11), is het *uitgangspunt* niet langer vaste wetmatigheden. Volgens deze benadering zou de wetenschap alleen een bijdrage kunnen maken als zij geldige aanspraken die door empirische data geverifieerd zouden kunnen worden, kan voortbrengen. Ook in de geesteswetenschappen zijn “wetmatigheden” aanduidbaar. Wat

buiten deze wetmatigheden valt, kan niet serieus genomen worden. Vrouwenervaring als de ervaring van de “ander”, bevindt zich buiten de wetenschappelijke wetmatigheden. De wetmatigheden zijn algemeen aanvaardbaar wanneer ze een onveranderlijke en constante overeenkomst tussen waargenomen realiteiten beschrijven. Verschijnselen die geen wetmatigheden vertonen worden alleen als geloofwaardig aanvaard als ze teruggevoerd kunnen worden naar het een of andere universele principe. Er is in deze beschouwing geen ruimte voor uniekheid. In het vrouwenpastoraat betekent dit dat de eigen aard van negatieve vrouwenervaring niet geaccepteerd wordt. Die wordt verklaard door een algemeen principe als oorzaak aan te geven. Bijvoorbeeld: een reden voor verkrachting is dat vrouwen verleidsters zijn.

In de derde fase, het twintigste eeuwse positivisme, kwam “inductieve” argument-voering in de plaats van het objectiviteitsideaal (Van der Ven 1990:133). Een model vormt het vertrekpunt van het onderzoek. “Die Induktion ist eine notwendige, unersetzbare Phase in der empirisch-theologischen Forschung. Ohne Induktion entartet die empirische Forschung zu einer lehren, dürren, wirklichkeitsfremden Angelegenheit. Ohne Induktion bleibt dem empirische-theologischen Forscher nichts anderes übrig, als Trockenübungen zu machen” (Van der Ven 1990:133). Ook hier ligt het gevaar van een gedetermineerde uitkomst. Aanvankelijk meende Van der Ven (1990:132) dat deze fase niet positivistisch is. Later wijst hij inductie bij implicatie als positivisme af. Hij beschrijft dit positivisme als volgt: kennis geldt alleen als “ware kennis” wanneer “die steunt op de beide ‘positieve’ criteria van empirisme en rationaliteit” (Van der Ven 2000:56-57). Wat het vrouwenpastoraat betreft, betekent dit dat een voorafgekozen model reeds beslissingen over vrouwenervaring in vaste banen interpreteert zonder dat vrouwen zelf aan het woord komen. Ivone Gebara beschrijft de relatie tussen deze positivistische epistemologie, ethische consequenties en gender implicaties als volgt:

An epistemology that takes account of the feminine will criticize the identification of what men perceive as universal perception. It will uncover the character of the perspectives that influence our knowledge, marked also by relationships of gender ... The feminine side has always been considered dark, inferior, less gifted, or closer to the material world. The masculine side has been judged superior, right, and closer to the spiritual, more suitable for

representing God. Thus we see the close connection between epistemological questions, ethical questions, and questions of gender.

(Gebara 2002:73)

Indien er niet aan determinisme ontkomen kan worden (zie Swingewood 2000:19-22), wordt het onmogelijk voor het “object” van het onderzoek om echt mede-subject te worden in een veronderstelde kritische epistemologie van deelname (Swingewood 2000:203-208). Volgens de kritische theorie (zie Habermas, in Klemm 1986:203-208) zullen de sociale wetenschappen hun vrijheid verliezen als ze zich verbinden tot een keuze van voorafbepaalde vaste categorieën, modellen of normen. De sociale wetenschappen hebben geen objectieve data tot hun beschikking. Alle data zijn reeds op een bepaalde wijze geordend binnen de context van geïnstitutionaliseerde sociale structuren. Habermas ([1981] 1984:397) formuleert dit inzicht als volgt: “... the human species maintains itself through the socially coordinated activities of its members.” In het vrouwenpastoraat kan vrouwenervaring niet gereduceerd worden om te conformeren aan de keuze van de pastors van een model of norm (zoals bijvoorbeeld onveranderlijke “Bijbelse” of kerkelijke normen). Vrouwen bevinden zich in sociale structuren en relaties. Pastors moeten zich bewust worden van de sociale plaats van vrouwenpastoranten. Er moet dus een dynamische wisselwerking zijn tussen het uitgangspunt en het resultaat. Zowel het uitgangspunt als het resultaat kunnen zich ontwikkelen. Deze wisselwerking zou de normen (Bijbelse of kerkelijke) en de plaats van vrouwen in de maatschappij voortdurend kunnen corrigeren en veranderen. In de wetenschapstheorie wordt deze wisselwerking beschreven als *abductie*. Volgens de twaalfde editie van het *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal* (Geerts & Heestermans ([1864] 1992) verwijst abductie naar een “niet strikt logische redeneerwijze, waarmee men een bruikbare hypothese kan verkrijgen.” Deze wetenschapsbenadering grijpt niet terug op bestaande kennis. Toch is ze niet wereldvreemd, maar brengt ervaring (bijvoorbeeld wereldbeschouwing) in berekening. Er worden voortdurend nieuwe mogelijkheden van verstaan gegenereerd. Vooral Charles Peirce (1957:236-237; vgl Reilly 1970:30-31, 37; Fann 1970:17-18; Ochs 1998:114-120) heeft dit begrip in de wetenschapstheorie aan de orde gesteld. De Nieuwe Testamenticus Robert Brawley

([2003]) zegt over abductie het volgende: “Abduction functions like a fresh metaphor, which also associates something novel with something conventional in order to transform conventional perspectives. Thus, abductive argument begins with shock, a challenge, disorientation. The shock breaks the frames of conventional thinking and confronts readers with a new way to construe reality.” De logica van abductie is een kentheoretische benadering die behoort tot het kader van de postmoderniteit. Om inzicht in de postmoderniteit te verkrijgen, is een overzicht van de theorie van Thomas Kuhn over paradigmaverandering nodig.

3. PARADIGMAVERANDERING

De geschiedenis van Christelijke geloofsgemeenschappen voltrekt zich in drie paradigma's: het premoderne, het moderne en het postmoderne (zie Küng 1984a, 1984b). Hoewel een voorbijgegangene era, moeten Christenen steeds rekening houden met de premoderne tijd, want de Bijbel is er een product van (Du Toit 2000:13-61). Er zijn grote verschillen in wereldbeeld, denken en gebruiken tussen de Bijbelse tijd en die van ons. Kerk en maatschappij bevinden zich waarschijnlijk ergens tussen de moderne en de postmoderne eras. Het denken van het modernisme is steeds vrij gevestigd, maar postmodern denken wordt toenemend zichtbaar in kerk en maatschappij.

In de premoderne era was de maatschappij patriarchaal en hiërarchisch geordend. De hiërarchie bestond uit mannen met méér en minder status. Vrouwen, kinderen en slaven waren niet deel van de hiërarchie. Zij werden gezien als ingebed (*embedded*) in mannen, behorende tot mannen. Mannen waren de enigste burgers en personen in dat systeem. Zij hadden alle macht en het volledige beheer over hun bezit: vrouwen, kinderen, slaven, grond, enzomeer. Er was geen scheiding tussen de wereld van God en die van mensen. Mannen waren de vertegenwoordigers van God (zie Hammerton-Kelly 1979:27).

In de moderne era zijn vrouwen deel van de hiërarchie geworden. God is staat bovenaan, dan komen de mannen, en daarna de minderen in de maatschappij: vrouwen, kinderen, andere rassen. Aan sommige mensen werden meer waarde toegekend dan aan anderen. Mensen werden hiërarchisch geordend in het systeem volgens hun

instrumentele waarde/buikbaarheid. Degenen met meer waarde heersten over degenen met minder waarde. Kolonialisme is er een manifestatie van.

Waar mensen als “instrumenten” gezien werden, lag de waarde/buikbaarheid van vrouwen in arbeid zoals bijvoorbeeld werken in fabrieken en mijnen (Isherwood & McEwan [1993] 2001:28-29, 47-48). Thuis waren vrouwen functioneel voor de voorziening van een schone woonruimte, eten en een nageslacht. Beheer en controle werden over vrouwen uitgeoefend door middel van economische en sexuele macht. Psychisch werden vrouwen beheerd doordat ze gedefinieerd werden als fysiek zwak, psychisch en moreel ontoereikend of onderontwikkeld. Ze werden getypeerd als passieve, afhankelijke emotionele mensen. Deze eigenschappen verdienden weinig respect in de maatschappij.

In het opkomende postmoderne paradigma worden hiërarchie, dominantie en waardebepalingen over mensen bevraagtekend. Volgens Riet Bons-Storm (1992:49) zou de “uitoefening van laddermacht ... dominantie” genoemd kunnen worden. Zij stelt dit als volgt:

In een samenleving met laddermacht heb je te maken met een ingewikkeld samenspel van machtopleverende factoren, méér dan met alleen maar vrouwzijn of manzijn. Het is dus niet zo, dat er alleen sprake is van machthebbers tegenover onderdrukten in een allesomvattende tweedeling. Op een hogere sport heb je de macht/de mogelijkheid om te bepalen wat de marge van vrijheid is, die de mensen op de lagere sporten hebben. Er is sprake van een steeds grotere afhankelijkheid en dus een steeds kleinere kring van vrijheid, naarmate iemand zich lager op de ladder bevindt.

(Bons-Storm 1992:48)

Postmoderniteit heeft dus niet noodwendig relativisme of nihilisme tot gevolg. Judith Butler (2001:642, 645) verwoordt deze overtuiging binnen het kader van vrouwen- en genderstudies als volgt:

I don't know what postmodernism is, but I do have some sense of what it might mean to subject notions of the body and materiality to a deconstructive critique. To deconstruct the concept of matter or that of bodies is not to negate or refuse either term. To deconstruct these terms means, rather, to continue to use them, to repeat them, to repeat them subversively, and to displace them from the context in which they have been deployed as instruments of oppressive power. Here it is of course necessary to state quite plainly that the options for theory are not exhausted by *presuming* materiality, on the one hand and *negating* materiality on the other ... If there is a fear that, by no longer being able to take for granted the subject, its gender, its sex, or its materiality, feminism will founder, it might be wise to consider the political consequences of keeping in their place the very premises that have tried to secure our subordination from the start.

In het postmoderne era is het denken meer ideologie-critisch (zie Schüssler Fiorenza 1985:1-17; 1999:60, 64) dan vroeger. De schade aan de waarde en waardigheid van mensen die sociale ordeningen veroorzaakten wordt blootgelegd. Stemmen, ervaringen en perspectieven die door dominantie genegeerd werden, worden nu gehoord en erkend. Pluraliteit wordt erkend als een realiteit van het menselijke bestaan. Waar de moderne era exclusief aandeed, is de postmoderne inclusief. Waar het in de moderne era ging om heerschappij over anderen, valt de focus in die postmoderne tijd op de waardevolle bijdrage van *anderen* en op symmetrische interactie tussen mensen. Alle mensen worden geacht volwaardige personen en mede-subjecten in interactie te zijn.

Als er over een "overgangstijd" gesproken wordt, geldt dit voor kerk en maatschappij. Wij zien steeds de sporen van dominantie in beide (vgl Neuger 2001:16-19). Waar macht uitgeoefend, beleid bepaald en geoordeeld wordt over de posities en levens van mensen, wordt dit hoofdzakelijk door mannen gedaan. Taalgebruik, in het bijzonder in de kerk, is steeds overwegend exclusief mannelijk. Dit is steeds het geval al hebben beide feministische theorieën en de filosofie aangetoond dat taal lang niet onschuldig is, maar machtsbelangen vertegenwoordigt. Het mannelijke wordt nog steeds vaak in de kerk en samenleving oncritisch aanvaard als de norm voor het mens-zijn.

Leeft een pastor oncritisch vanuit modern denken kan dit als de vanzelfsprekende manier van denken en doen overgedragen worden aan de pastoranten. Deze pastors zullen geen problemen hebben met degenen die denken zoals zij, maar hoe zullen ze spreken en optreden tegenover de “andersdenkenden”?

4. SUBJECT-SUBJECT INTERACTIE

Volgens de communicatietheorieën in de postmoderne filosofie is authentieke communicatie niet mogelijk in een subject-object relatie. Dit is alleen mogelijk wanneer beide gespreksgenoten als volwaardige personen, als mede-subjecten participeren (zie de bespreking van Habermas' symmetrische communicatie door Dallmayer & McCarthy 1977:66-72). Er bestaat dus geen “ik-dit communicatie”. De objectivering van de ander brengt de eigen subject-kwaliteit in het gedrang en men objectiveert in dit proces ook zichzelf. Het objectiveren van een ander is een aantasting van haar persoonschap, het reduceren van de ander tot een functioneel object.

Empathie geldt algemeen als de grondhouding in het pastoraat. Daarmee samen vind ik respect even belangrijk. Respect zou waarschijnlijk kunnen gelden als het moderne equivalent voor de bijbelse *naastenliefde*. Zonder respect voor de ander is er geen authentieke symmetrische communicatie mogelijk. Zonder respect is ook geen echte empathie mogelijk – een poging om de leefwereld van de pastorant te betreden. Zelfvertrouwen groeit in een persoon “door mede-mensen die je blijken te vertrouwen, die je als persoon respecteren” (Bons-Storm 1992:75).

Respect voor vrouwen als pastoranten kan een probleem worden omdat pastors geïnstitutionaliseerd zijn in theologische tradities, pastoraat- en psychologische theorieën die ontwikkeld zijn binnen het modernistische paradigma. In dit paradigma worden vrouwen vaak gereduceerd tot non-identiteit, identiteit alleen door anderen, tot minderwaardige rollen en de status van ondergeschiktheid. Non-identiteit heeft tot gevolg: onvolwassenheid, gebrekkige geestesgezondheid en het gebrek aan een authentiek leven voor God. Authentiek leven veronderstelt de integratie van alle aspecten van het mens-zijn.

Het doel van het pastoraat is heil, heling, welzijn en authentiek leven voor God (Heitink 1990:76; Heitink [1998] 2000:131-135). Om dit doel te bereiken is

symmetrische communicatie belangrijk. Pastor òf pastorant kan deze communicatie verhinderen. Pastors die vrouwen als objecten of kinderen behandelen en ze terugduwen in voorgeschreven rollen komen symmetrische communicatie in de weg. Vrouwenpastoranten die geconditioneerd zijn in een modernistisch paradigma zijn vaak gesocialiseerd om zichzelf te zien als minderwaardige personen. Ze aanvaarden hun non-identiteit als “de God-gegeven orde”. Vanuit een gebrekkige persoonschap hebben vrouwen er moeite mee om als volwaardige subjecten te functioneren in een relatie tot degenen boven hen in de hiërarchische orde. Ook de Bijbel kan door pastor en pastorant gebruikt worden om dit probleem te versterken. Ten opzichte van de Bijbel zal een kritische benadering, een hermeneutiek van argwaan, nodig zijn om te komen tot het ideaal van vrouwen als volledige personen (zie de reflectie van Bons-Storm 1989:87-88 op David Tracy 1984:86-88). Schüssler Fiorenza (1999:51) beschrijft een postmoderne hermeneutiek van argwaan als volgt: “... a hermeneutics of suspicion is best understood as a deconstructive practice of inquiry that denaturalizes and demystifies practices of domination” Postmoderne interpretatie staat wantrouwig tegenover verschuilde ideologische belangen, beide in de Bijbel en van exegeten (zie Schüssler Fiorenza 1985:1-17).

Waar vrouwen vanwege gebrekkige persoonschap en non-identiteit niet instaat zijn tot symmetrische communicatie, zullen pastors de leiding moeten nemen in een bewustmakingsproces opdat vrouwen kunnen komen tot de aanvaarding van hun God-gegeven waarde als volledige personen, volwaardige mensen, tot een volwassen, eigen identiteit en een authentieke ervaring van hun persoonschap. Waar een pastor zo de leiding moet nemen is symmetrische en respectvolle communicatie noodzakelijk. Een paternalistische communicatiestyl van de “expert” tegenover een leek zou contra-productief werken.

5. EEN MODERNISTISCH VERSUS EEN POSTMODERN PASTORAAL MODEL

Er zijn vooronderstellingen in psychologische theorieën ten opzichte van wat als “normaal”, “gezond” of “vanzelfsprekend” voor de geslachten, rollen en relaties tussen mensen geldt. Deze theorieën vormen de manieren waarop pastors zien, horen en

interpreteren. Miriam Greenspan (1983) toont aan hoe het medische model als modernistisch beradingsbenadering functioneerde. De therapeut als de “expert” beschikte over de kennis en de waarheid aangaande de “patiënt”. Het probleem werd heel vaak “gediagnoseerd” als het gebrekkige vermogen van de patiënt om effectief te functioneren binnen de vanzelfsprekend correcte rollen die de samenleving aan haar toekende. De fout ligt dus by haar (zie Rigsby 1994:40). Er wordt in deze benadering niet rekening gehouden met het effect van de structuren waarbinnen vrouwen leven (vgl Ariene Smith & Mary Ann Douglas 1990:43-50; Hannah Lerman & Dorothe Rigsby 1990:51-59; Hannah Lerman & Natalie Porter 1990:5-13). De reacties van vrouwen op de beperking van hun levensruimte en identiteit, de frustratie van niet gehoord en geacht te worden, gebrekkige geloofwaardigheid, menswaardigheid en de mogelijkheid om “normaal” te kunnen zijn, worden negatief getypeerd. Als het probleem gelocaliseerd wordt in de vrouw en niet in de structuren, worden vrouwen heel gauw gezien als ziek of abnormaal (zie Greenspan 1983).

Ook Riet Bons-Storm (1996:96) wijst op het gevaar dat de theorie van de expert vaak meer geloofwaardig geacht wordt dan de verhalen van vrouwen. Een pastor die ingebed is in het dominante socio-culturele narratief, kan een verhaal dat daar niet bij inpast als bedreigend ervaren. De pastor kan deze lastige stem tot zwijgen brengen met kundige verklaringen van waarom het probleem bij de vrouw ligt. Vrouwen kunnen gewoon teruggezonden worden naar hun beperkte rollen met legitimatie uit het Woord van God. De schade die zo een benadering kan veroorzaken ligt voor de hand.

Een genezende en bevrijdende benadering zou zijn om samen met vrouwenpastoranten te zoeken naar hun authentieke verhaal. Dit zou van pastors een weg van bewustwording vragen. Zij zouden zich open moeten stellen voor andere perspectieven dan “hoe zij altijd daarover gedacht hebben.” De narratieve benadering wil mensen begeleiden om het probleem buiten zichzelf te zien: het probleem is het probleem, niet langer: “ik ben het probleem”. Michael White (1993:35) legt de vooronderstellingen van de narratieve benadering als volgt uit: “From this perspective, it is proposed that persons’ lives are shaped by the meaning that they ascribe to their experience ... and by the language practices and cultural practices of self that these lives are recruited into.”

Het modernistische idee dat er één waarheid bestaat die gekend kan worden door een rationeel subject, wordt in postmodern denken vervangen door het idee van een verscheidenheid tot dusver onderdrukte discoursen en verschillende perspectieven of waarheden. In een hiërarchisch systeem waar sommige mensen macht uitoefenen over anderen kunnen mensen tot zwijgen gebracht worden en schade ondervinden wanneer hun levens beperkt en hun waarde aangetast wordt. Het ideaal zou zijn om niet langer oncritisch te denken over hiërarchieën, maar om te denken vanuit een horizontaal geordend waardesysteem. In zo een benadering worden mensen, concepten en waarheden gezien als naast elkaar, op hetzelfde niveau en in voortgaande dialoog met elkaar. Dan kan subject-subject communicatie plaatsvinden.

Er wordt in de literatuur een onderscheid getroffen tussen *sexe/geslacht* (man- of vrouwzijn, lichamelijke) en *gender* als sociale constructie ten opzichte van geslachtelijkheid (mannelijk of vrouwelijk/ *masculine or feminine*). De sociale constructie sluit in: de sociale consequenties van lichamelijke geslachtelijkheid (bv vrouwen-kinderen), voorgeschreven rollen en gedrag. *Gender* als sociale constructie heeft een eigen problematiek (Graham 1995:59-76). Dit wordt door Elaine Graham (1995:75) als volgt verwoord: “Cultural representations and categorization of gender serve to enhance and polarize the differences between women and men; such symbolic dichotomies serve to construct and prescribe gender differences, rather than merely describe them.”

De constructie van *gender* speelt een rol in de sociale leefwereld van een persoon en de ervaring ervan. Dit bepaalt de sociale interactie tussen mensen en dus ook de dynamiek van de pastorale interactie. De verschillende geslachten leven vaak in twee verschillende werelden, met verschillende referentiekaders en ervaringen. De ervaring wordt medebepaald door de contexten waarin de personen zich bevinden. De functie van het pastoraat is tweeledig: uit de weg ruimen van het negatieve en, op positief niveau, komen tot een authentiek bestaan. Zo een bestaan spreekt van heil, heling, gezondheid, echtheid en om te leven volgens de bedoeling van God. Vrouwen kunnen met eigen stem eigen ervaring uitspreken en hun verhaal zal met respect ontvangen en als waardevol geaccepteerd worden. Zo kunnen vrouwen worden tot volwaardige medemensen en kunnen ze heel zijn, gezond, hersteld, verlost en bevrijd om authentiek te leven voor God en samen met anderen.

6. EEN GESCHIKT PASTORAAL MODEL

6.1 Het medische model

Het pastoraat bediende zich in het verleden van een medisch model: zoals de arts en de psycholoog als expert ná evaluering van de “symptomen” of “het probleem” kwamen tot een “diagnose” en een “oplossing” voor het probleem, zo ook de pastor als expert. Dit model heeft ten opzichte van vrouwen in het bijzonder twee problemen:

- De kennis en expertise van de pastor zijn deel van het systeem dat onderdrukkend en beperkend werkt ten opzichte van vrouwen. “Advies” en “de oplossing” zouden in zo een model zijn: “aanpassen” by wat van je verwacht wordt.
- Vrouwen die lang tot zwijgen werden gebracht door een systeem dat tegen hun authentiek mens-zijn inging, zouden niet zo gauw tot spreken kunnen komen in een pastorale relatie waar het gezag van een expert aanvaard moet worden.

6.2 Een narratief model

Met het doel om een vaak tot zwijgen gebrachte groep tot spreken te brengen, zou een narratief model meer effectief kunnen zijn. Inzicht en genezing kunnen volgen waar vrouwen *hun eigen verhalen* kunnen vertellen, waar deze verhalen echt gehoord en met respect ontvangen worden. Een pastor zou ook moeten luisteren voor wat niet verteld wordt (Bons-Storm 1998:23-24). Joan Laird (1989:427-450) noemt het “unstory”. Waar de ervaring van vrouwen vaak ingaat tegen wat aanvaardbaar is in de cultuur, wordt deze ervaring niet zo gauw naar voren gebracht. Verhalen die schaamte oproepen, zoals verhalen van geweld en in het bijzonder seksueel geweld, worden verzwegen (zie Bons-Storm 1992:61-63). Als het geweld ook nog gepleegd werd door een bekende en vooraanstaande persoon in de maatschappij of gemeente, heeft de vrouw eenvoudig geen vertrouwen dat ze gehoord of geloofd zal worden. Een narratieve benadering tot het pastoraat veronderstelt dat:

Our interpretation of reality and the meaning we make out of it are socially constructed according to the narrative theory. Therefore we have the capacity

to shift meanings and thus change the options available to us in dealing with life circumstances. The new reality offers a way of resisting the problem that has felt irresistible because it has been so deeply rooted in the narrative. A person comes for counseling most often because her current narrative is problem-saturated or too narrow to see a future with positive options. This is a particularly significant issue for people who have experienced marginalization and oppression within the dominant discourses of the culture.

(Neuger 2001:86-87)

In een narratief model zijn pastorant en pastor twee gelijkwaardige mensen in respectvolle, wederkerige communicatie. Iedereen heeft zijn of haar eigen *expertise* om bij te dragen tot het pastorale gesprek: de bijdrage van de pastor is zijn of haar theoretische kennis en die van de pastorant is de kennis en ervaring van haar eigen leven. Ze zoeken *samen* naar mogelijkheden tot authentiek bestaan voor God en samen met anderen. Het “leiderschap” van de pastor ziet er in deze context heel anders uit dan in het medische model. Bons-Storm (1992:81; vgl. Isherwood & McEwan 2001:154) beschrijft dit soort leiderschap als volgt: Leiderschap wordt “nooit verbonden met de aarde van een persoon, met haar/zijn essentie, maar met de functie, de inbreng die die persoon kan hebben. In de praktijk betekent dit dat de netwerkstructuur de hiërarchie vervangt.”

De functie van de pastor is om te assisteren bij de geboorte van het verhaal. De pastor evalueert de positieve mogelijkheden in het licht van wat psychologisch, sociaal en theologisch kan bijdragen tot heling en gezondheid. De pastorant evalueert de mogelijkheden tot een positieve uitkomst vanuit haar kennis van haar leven, haar inzicht, aanvoeling, intuïtie rakende haar mens-zijn en situatie. Onderdrukkende omstandigheden en structuren kunnen samen door pastor en pastorant onderzocht worden opdat hun destructieve effect blootgelegd kan worden. Nieuwe, positieve mogelijkheden kunnen op een creatieve wijze samen bedacht worden door pastorant en pastor.

7. WAAR HET OP AAN KOMT

De *bewustwording* dat hiërarchieën (inherent aan de maatschappij) het potentiaal hebben om “zwakken” te schaden, kan leiden tot schaamte, die op haar beurt weer kan leiden tot

een begeerte “to do no more harm.” In een artikel getiteld “Het postmoderne nog eens uitgelegd”, verwoordt Wim de Pater (1996:201) dit als volgt:

Het postmodernisme houdt de waarschuwing in dat het christendom niet mag worden tot een *gesloten*, hegemonistisch verhaal dat de “gebeurtenis” van het er-aan-komen van nieuwe zinnen uitschakelt omdat alles er al vastligt. Wij worden met andere woorden uitgenodigd het christendom te beleven als een *open* verhaal dat gangbare verhalen bevrijdend doorbreekt. Dàt was het christendom van oorsprong en intentie, al maakte men er later soms wel wat anders van. Fundamenteel is wat God deed met Jezus: door Hem uit de doden op te wekken heropende God een verhaal dat de joden gesloten dachten te hebben door Hem aan het kruis te slaan. Jezus had trouwens hetzelfde gedaan met de overspelige vrouw (Joh. 7:53-8:11): het gesloten verhaal van de joodse Wet, waar aaneenkoppeling van zinnen vastlag, werd door Hem opengebrouwen. In plaast van het verwachtte “Op overspel betrapt, dus zij moet gestenigd worden” zei Jezus: “Wie van u zonder zonde is, werpe de eerste steen.” Zo redde Hij van de dood en gaf weer toekomst. Door de gestalte van een slaaf aan te nemen (Fil. 2:7) heeft Hij het hiërarchische denken gerelativeerd! ... (Juist met zulke verhalen houdt men situaties open en kan het christendom een zuurdesem zijn in de samenleving. Theologisch betekent het openhouden van verhalen dat theologen hun denken weten te recontextualiseren

Het *narratieve model* heeft zo een “recontextualisering” op het oog. Vanuit een postmodern perspectief ziet dit model de interactie tussen pastor en pastorant als symmetrisch. De kerk als sociale instelling heeft samen met de maatschappij deel aan veranderingen die in de wereld plaatsvinden. Dit sluit historisch gebeuren en wetenschappelijke ontwikkelingen in. Dit gebeuren, ontwikkelingen en andere krachten, zoals bijvoorbeeld mobiliteit en de beschikbaarheid van informatie, beïnvloeden de wijze waarop mensen denken. Kerk en maatschappij zijn onderworpen aan paradigma-veranderingen en worden gevormd door samenlevingstendensen. De denkkaders die individueel denken vormen, blijven niet statisch. Westerlingen hebben vaak geen kennis van of contact met de premoderne era. De onbekendheid van het denkkader van de

Bijbel maant de lezers tot voorzichtigheid. Er moet respect zijn voor het wereldbeeld, visie en gebruiken van die tijd en cultuur. Hedendaagse paradigma's kunnen ook problemen veroorzaken. Het is moeilijk, zelfs onmogelijk om perspectief te hebben op een zaak als men zich middenin de situatie bevindt. Mensen in kerken zijn vaak in het denken van de moderniteit geschoold en dit denken overheerst hun alledaagse bestaan. In hun theologische denken hoort men echter vaak premoderne mythologische taal. De invloed van de postmoderne, informatie-technologische era maakt zich toenemend merkbaar in de levens van kerkleden. Postmoderniteit maakt in deze tijd "... broad inroads into the consciousness of the masses" (Küng 1988:2).

Hoewel vrouwen in het moderne paradigma schijnbaar groter zelfstandigheid bereikt hebben, wordt deze era steeds gekenmerkt door een man-georiënteerde, hiërarchische ordening van de maatschappij. In het opkomende postmoderne paradigma worden hiërarchie, beheer en waardebevestigingen van mensen bevestigend. Het denken is veel meer ideologie-critisch dan vroeger. De schade die de sociale ordening aan de waarde en waardigheid van mensen doet, wordt ontmaskerd. Stemmen, ervaringen en perspectieven die stilgemaakt werden, worden nu gehoord. Verscheidenheid en pluraliteit worden erkend als realiteiten van het menselijke bestaan. Waar de moderne era exclusief was, is de post-moderne tendens inclusief. Waar het in de moderne era ging om heerschappij over anderen, is de postmoderne focus op de waardevolle bijdrage van *De Ander*. De postmoderne tendens is om iedere persoon als een volwaardig mens en mede-subject in interactie te erkennen.

In deze overgangstijd tussen modern en postmodern botsen de stemmen van protest vaak met de voor velen "vanzelfsprekende" realiteiten van het leven. Dit wordt een probleem wanneer het referentiekader van de pastor schadelijk gaat inwerken op sommige leden van de geloofsgemeenschap. In een modern denkraamwerk wordt er vaak op een paternalistische wijze namens vrouwen gedacht. Waar de dominante groep "weet wat voor vrouwen het beste is", de expert weet hoe het moet, mannelijke ervaring geldt als de norm voor mens-zijn, wordt de ervaring van vrouwen niet serieus genomen. In dit soort interactie overheerst de rol van de pastor. Vanuit dit eenzijdige denken wordt de ervaring van vrouwen vaak herformuleerd om in te passen bij het dominante discours.

Een pastor zou gewoon kunnen doorgaan met de instandhouding van de normen van het dominante discours door middel van de Bijbel als legitimeringsbron. Er is echter ook een andere mogelijkheid. Met een Schriftbeschouwing die ook oog heeft voor de meester- en contranarratieven in de Schrift, zou de Bijbel mee kunnen werken tot het welzijn en authentiek leven voor vrouwen. De pastor zou niet alleen luisteren naar de contranarratieven in de Schrift, maar ook in de maatschappij en zou dan een weg moeten vinden met eigen vooronderstellingen, vooroordelen, houdingen en gezindheden. Bewustwording is vaak een levenslang proces. Daarom is belangrijk wat Neuger (2001:134) zegt over de “safe community” waarbinnen contranarratieven verteld en gehoord kunnen worden: “Although feminist counterstories can be told and heard by an individual woman as she seeks to deconstruct a problematic narrative and reconstruct a healthier one. It is important to be aware that a counterstory that attempts to undermine a dominant patriarchal story can prove hazardous to the teller unless it is told and heard in a safe community.”

Een pastor zou de bereidheid moeten hebben om te horen wat de pastorant niet als positief beleeft. Dit kan wel pijnlijk zijn. De pastorant, als een gelykwaardige medemens met eigen kundigheid, kennis en inzicht, behoort als volwaardige gespreksgenoot aanvaard te worden. De communicatieve theorieën in de postmoderne filosofie wijst erop dat authentieke communicatie niet mogelijk is in een subject-object relatie. Op het moment wanneer een ander tot object gereduceerd wordt, komt de eigen subject-kwaliteit in gedrang. Wat een ik-jij relatie had moeten zijn wordt met de objectivering van de ander een ik-dit interactie die zich onvermijdelijk omzet in een dit-dit relatie. Wie een ander objectiveert, ontmenslijkt zichzelf (zie Cronjé & Van Wyk 1982:151). Genezing begint wanneer vrouwen hun eigen verhaal vertellen en dit verhaal gehoord, aanvaard en gerespecteerd wordt. Luisteren is belangrijk omdat de pastor ook zal moeten luisteren om te horen wat *niet* gezegd kan worden. Dit proces helpt met de geboorte van een verhaal dat soms als *unstory* begonnen is.

Culturele conditionering kan ertoe leiden dat er onbewustelijk weinig aandacht besteed wordt aan wat vrouwen zeggen. Respect voor de volle subject-kwaliteit van vrouwen (ook al zien vrouwen dit zelf nog niet zo) is noodzakelijk voor de interpretatie van het verhaal. In een pastoraat van betrokkenheid, gegrond op subject-subject

communicatie, zijn de kundigheid en kennis van vrouwen over hun eigen leven van groot belang. Ook hier kan de interactie moeizaam zijn. Dit kan verhinderd worden door een gevoel van non-identiteit bij vrouwen en ook een onvermogen om te weten en uit te spreken wat ze ervaren. Een pastor zou niet te snel met een interpretatie moeten helpen. Dit zou tot de marginalisering kunnen bijdragen. Radicaal respect (zie Von Bendemann 1997) zal de pastor van paternalisme weerhouden. De ontwikkeling tot een eigen identiteit en persoonschap is fundamenteel tot het genezingsproces. Ook het vinden van oplossingen is niet de taak van de pastor als “expert”. Vrouwepastoranten en pastors zoeken *samen*. Pastors staan vrouwenpastoranten bij in het proces van geboorte geven aan deze kennis. Dit kan een moeizaam proces zijn als de vrouwen heel erg beschadigd zijn.

It is our task as pastoral counselors working for justice and liberation to participate in these communities of solidarity, even in our pastoral counseling work. Allowing counterstories of resistance and new narratives of hope and transformation to surface in the context of the church helps us to embrace the deepest truths of our faith, transforming the world even as we assist individuals and groups to find healing and possibility.

(Neuger 2001:239)

Lijst van aangehaalde werken

Bons-Storm, R 1989. *Hoe gaat het met jou? Pastoraat als komen tot verstaan*. Kampen: Kok.

Bons-Storm, R 1992. *Pastoraat als bondgenootschap: Aanzet tot vernieuwing van de kerkelijke praktijk vanuit het vrouwenpastoraat*. Kampen: Kok.

Bons-Storm, R 1996. *The incredible woman: Listening to women's silences in pastoral care and counseling*. Foreword by P D Couture. Nashville: Abingdon Press.

Bons-Storm, R 1998. Putting the little ones into dialogue: A feminist practical theology, in Ackermann, D M & Bons-Storm, R (eds), *Liberating faith practices: Feminist practical theologies in context*, 9-26. Leuven: Peeters.

Bons-Storm, R 2000. *Kracht en kruis: Pastoraat met oudere vrouwen*. Kampen: Kok.

- Brawley, R L [2003]. Evocative allusions in Matthew: Matthew 5:5 as a test case. Verschiјnt binnenkort in *HTS Teologiese Studies* 59(1).
- Butler, J 2001. Contingent foundations: Feminism and the question of postmodernism, in Juschka, D M (ed), *Feminism in the study of religion: A reader*, 629-647. London: Continuum. (Controversies in the Study of Religion.)
- Cronjé, J M & Van Wyk, J A 1982. *Van mens tot mens: Kerklike kommunikasie in teorie en praktyk*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- Dallmayer, F R & McCarthy, T A 1977. *Understanding and social enquiry*. Southbend, Ind: University of Notre Dame Press.
- De Pater, W A 1996. Het postmoderne nog eens uitgelegd. *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 50(3), 177-202.
- Du Toit B, 2000. *God? Geloof in 'n postmoderne tyd*. Bloemfontein: CLF Uitgewers.
- Esherwood, L & McEwan, D [1993] 2001. *Introducing feminist theology*. Second edition. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Fann, K 1970. *Peirce's theory of abduction*. The Hague: Martinus Nijhof.
- Gebara, I 2002. *Out of the depths: Women's experience of evil and salvation*, tr by A P Ware. Minneapolis, MN: Fortress.
- Geerts, G & Heestermans, H (reds) [1864] 1992. s v abductie. *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*. 12e druk. Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- Graham, E L 1995. *Making the difference: Gender, personhood and theology*. London: Mowbray.
- Greenspan, M 1983. *A new approach to women in therapy*. New York: McGrawhill.
- Habermas, J [1981] 1984. *The theory of communicative action, Vol 1: Reason and the rationalization of society*, tr by T McCarthy. Boston, MA: Beacon.
- Hammerton-Kelly, R 1979. *God the father: Theology and patriarchy in the teaching of Jesus*. Philadelphia, PA: Fortress. (Overtures to Biblical Theology.)
- Heitink, G 1990. Geloof en geestelike gezondheid, in Heitink, G & Veenhof, J (reds), *Heil, heling, gezondheid*, 56-69. 's Gravenhage: Meinema.
- Heitink, G [1998] 2000. *Pastorale zorg: Theologie, differentiatie, praktijk*. 2e druk. Kampen: Kok. (Handboek Praktische Theologie.)

- Klemm, D E 1986. Introduction to Habermas' *On systematically distorted communication* and *Toward a theory of communicative competence*, in Klemm, D E (ed), *Hermeneutical inquiry, Vol 2: The interpretation of existence*, 203-208. Atlanta, GA: Scholars Press. (AAR Studies in Religion.)
- Kuhn, T S 1970. *The structure of scientific revolutions*. Second edition. Chicago, IL: University of Chicago Press. (International Encyclopedia of Unified Science 2.2.)
- Kuhn, T S 1977. Second thoughts on paradigms, in Kuhn, T S, *The essential tension: Selected studies in scientific tradition and change*, 293-339. Reprinted from *The structure of scientific theories*. Chicago: Chicago University Press.
- Küng, H 1984a. Was meint Paradigmenwechsel, in Küng, H & Tracey, D (Hrsg), *Theologie – wohin? Auf dem Weg zu einem neuen Paradigma*, 19-25. Zürich: Benziger. (Ökumenische Theologie 2.)
- Küng, H 1984b. Paradigmenwechsel in der Theologie: Versuch einer Grundlagenerklärung, in Küng, H & Tracey, D (Hrsg), *Theologie – wohin? Auf dem Weg zu einem neuen Paradigma*, 37-75. Zürich: Benziger. (Ökumenische Theologie 2.)
- Küng, H 1988. *Theology for the third millennium: An ecumenical view*, tr by P Heinegg. New York: Doubleday.
- Laird, J 1989. Women and stories: Restorying women's self-constructions, in McGoldrick, M, Anderson, C M & Walsh, F (eds), *Women in families: A framework for family therapy*, 427-450. New York: WW Norton.
- Lerman, H & Rigby, D N 1990. Boundary violations: Misuse of the power of the therapist, in Lerman, H & Porter, N (eds), *Feminist ethics in psychotherapy*, 51-59. New York: Springer.
- Mouton, J 1987. Die positivisme, in Snyman, J J & Du Plessis, P G W (reds), *Wetenskapsbeelde in die geesteswetenskappe*, 1-29. Pretoria: RGN. (RGN-Studies in Navorsingsmetodologie 3.)
- Neuger, C C 2001. *Counseling women: A narrative pastoral approach*. Minneapolis, MN: Augsburg Fortress.
- Ochs, P 1998. *Peirce, pragmatism and the logic of Scripture*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Peirce, C 1957. The logic of abduction, in *Essays in the Philosophy of Science*. New York: The Liberal Arts Press.
- Reilly, F 1970. *Charles Peirce's theory of scientific method*. New York: Fordham University Press.
- Rigsby, R K 1994. Jungians, archetypalist and fear of feminism, in Lawler, J G (ed), *The 1994 Annual of hermeneutics & social concern*, 35-58. New York: Continuum.
- Schüssler Fiorenza, E 1985. De-centering Biblical interpretation. *JBL* 107, 1-17.
- Schüssler Fiorenza, E 1999. *Rhetoric and ethic: The politics of biblical studies*. Minneapolis, MN: Fortress.
- Smith, A J & Douglas, M A 1990. Empowerment as an ethical imperative, in Lerman, H & Porter, M (eds), *Feminist ethics in psychotherapy*, 43-50. New York: Springer.
- Stairs J 2000. *Listening for the soul: Pastoral care and spiritual direction*. Minneapolis, MN: Fortress.
- Swingewood, A [1984] 2000. *A short history of sociological thought*. Third edition. Hampshire: Palgrave.
- Tracy, D 1984. Hermeneutische Überlegungen im neuen Paradigma, in Küng, H & Tracy, D (Hrsg), *Theologie – Wohin?*, 76-102. Gütersloh: Gütersloher Verlag Haus.
- Van der Ven, J A 1990. *Entwurf einer empirischen Theologie*. Kampen: Kok/Deutscher Studien Verlag. (Theologie & Empirie.)
- Van der Ven, J A 2000. *Pastoraal perspectief: Vorming tot reflektief pastoraat*. Kampen: Kok. (Theologie & Empirie.)
- Von Bendemann, R 1997. Das Liebesgebot als Kristallisationspunkt und Testfall neutestamentlicher Ethik: Eine Skizze. *Glaube und Lernen: Zeitschrift für theologische Urteilsbildung* 12(2), 124-135.
- White, M 1993. Deconstruction and therapy, in Gilligan, S *et al* (eds), *Therapeutic conversations*, 23-51. New York: WW Norton.